

TÜRK KÜLTÜRÜ

Yayın Ta.: Kasım/1962

Yayımlayan:

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ
ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ

Kuruluş Ta.: Ekim 1961

★

İmtiyaz Sahibi:

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

★

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Bahaeddin
YEDİYILDIZ

★

Fiyatı: 5.000.000-TL
Yıllık Abonesi
(2004 yılı için)
30.000.000-TL

Yurtdışı:

- \$ 35.-

- Euro. 30.-

Abone bedeli, 171.379

numaralı posta çeki
hesabına yatırılabilir.

Ödemeli gönderilmiz.

★

Dergiye gönderilen yazılar
basılısın basılmasın iade
edilmez. Dergideki yazılar
kaynak gösterilerek alınabilir.
Makalelerdeki fikirler imza
sahiplerine aittir.

★

İdare ve yazışma adresi:

BAHÇELİEVLER

SONDURAK

17. SOKAK, NO.38

06490 ANKARA

Tel: 213 31 00

Faks: 213 41 35

e-posta: tkae@tmet.net.tr

★

Mizanpaj: Serdar AYDOĞAN

Tashih: Leylâ AKSU

★

Dizilip Basıldığı Yer:

Siyasal Kitabevi

Tel: 320 44 57 pbx

Cebeci/Ankara

İ Ç İ N D E K İ L E R

Şeyh Fâiz'in Dar-Pantolon "Âlâfıranga" Dilberi
Yrd. Doç. Dr. Ali İhsan ÖBEK.....577

Nâ'ilt-i Kadîm Divanından Şiir ve Şâir ile İlgili Görüşler
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Mine YEŞİLOĞLU.....587

Tarih Boyunca Karadeniz Bölgesinde Grekçe Konuşan
Topluluklar
Yrd. Doç. Dr. İbrahim TELLİOĞLU.....594

İbn-i Haldun, Kafiyece ve Tarihçi Mustafa Âli'den
Yirminci Yüzyıla Tarihçi Tipolojisi
Leylâ AKSU.....599

Azerbaycan'da "Folklor Fedaisi" Prof. Mürsel HEKİMOV
ile Bir Sohbet
Eyüp AKMAN.....626

Bibliyografya:

Dr. Semra Alyılmaz, *Borçalılı Bilim Adanı, Eğitimci,
Şair VALEH HACILAR, Hayatı, Sanatı, Şiirleri,*
Devran Yayıncılık, Ankara 2003, VI-227 S.
Leylâ KARAHAN.....632

Prof. Dr. Sultan Mahmut Kaşgarlı, *Uygur Türkleri
Kültürü ve Türk Dünyası, Çağrı Yayınları,*
İstanbul 2004, 352 S.
Oğuzhan DURMUŞ.....635

Habib Hürmüzlü, *Kerkük Türkçesi Sözlüğü,*
Kerkük Vakfı, İstanbul 2003, 383 S.
Sezer Özyaşamış ŞAKAR.....639

AZERBAJCAN'DA "FOLKLOR FEDAİSİ" PROF. MÜRSEL HEKİMOV İLE BİR SOHBET

Eyüp AKMAN¹

Doktora tez çalışmalarımız sebebiyle 30 Ağustos-17 Eylül 2002 tarihleri arasında Azerbaycan'a yapmış olduğumuz seyahat esnasında Azerbaycan'ın ünlü folklor araştırmacısı ve "folklor fedaisi" olarak adlandırılan Prof. Dr. Mürsel Hekimov ile sohbet etme imkânı bulduk.

Mürsel Hekimov'la 9 Eylül 2002 tarihinde yapmış olduğumuz sohbetin bir bölümünü folklor araştırmacılarının ilgisini çeker ve bu sahaya bir faydası dokunur diye aşağıda yayınlıyoruz. Kendisiyle konuşmamız soru cevap şeklinde olmuştur. Biz aşağıya, hocanın sözlerini Türkiye Türkçesine aktararak verdik. Bundan evvel Prof. Dr. Mürsel Hekimov'u tanıyalım:

Mürsel İsmayıl oğlu Hekimov 1929 yılında Azerbaycan'ın Kazak kasabasının Kemerli köyünde doğmuştur. Tahsil hayatını çeşitli okullarda tamamlayan Hekimov, 1989 yılında Profesörlüğe yükselmiştir. Hâlen Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi'nde folklor dersleri vermektedir. Eserlerinden bazıları şunlardır:

Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatından Hususi Kurs, Bakü 1975; *Azerbaycan Klasik Aşık Yaradıcılığı*, Bakü 1982; *Azerbaycan Aşık Edebiyatı*, Bakü 1983; *Aşık Şe'ri Növleri*, Bakü 1987; *Bayatılar*, Bakü 1991; *Nevruz Merasimi ve Meydan Temaşaları*, Bakü 1991; *Aşık Ali Şiirler*, Bakü 1982; *Üstat Aşıklar*, Bakü 1983; *Halkımızın Deyimleri Duyumları*, Bakü 1986...

Akman: Hocam, Sovyetler Birliği devrinde Azerbaycan'da yapılan folklor araştırmaları ve hükümetin folklorla bakışı hakkında kısaca bilgi verir misiniz?

Hekimov: Şimdi gerçekten çok ilginç bir soruyla karşılaştım. Azerbaycan Cumhuriyeti'nden önce Sovyetler Birliği devrinde benim çalıştığım saha, yani folklorla ilgili sürekli parti ve devlet kararları alınmıştır. Bu kararlar folklorun toplanması, neşri, tetkiki tarihi meseleleri ile ilgilidir. Böyle güzel bir niyetin

¹ Gazi Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Fakültesi, Öğr. Görv.

karşısında bir de kötü niyet vardı. O kötü niyet neydi? O kötü niyet şundan ibaretti ki biz, o devirde hakikati olduğu gibi diyemiyorduk. Çünkü 1937 yıllarında meydana gelen hadiseler vardır ki o yıllar tutukluluk yılları, Sibir'e sürgün yılları idi. O vakit Panislamist, Pantürkist damgası vururdular ve onları da 15 dakika içinde muhakeme eyleyip sürerlerdi. Onun korkusundan da biz bir şey yapamazdık. Meselâ bir düğün olduğu zaman o düğünün sahibi, baba, ana, gelin, damat bir kenarda bütün parti üyelerinin başta Lenin, Stalin ve diğerlerinin sağlığına kadeh kaldırırlardı. Artık bu gelenek haline gelmişti. Bize bunu böyle yapacaksınız diyen olmazdı, fakat bunlar yapılmadığı zaman Allah göstermesin, düğünde partiyayı, devleti unutmuşlar diye damgalanırdık. Anlıyorsun değil mi?

Şimdi yaşanmış bir olayı anlatayım. Bizim Kazak kasabasının Kemerli köyünde Süleyman adında bir kişi vardı. Ambar memuru idi. Bir düğün sırasında tüm parti mensuplarının sağlığına kadeh kaldırırken sıra buna geldi. Şimdi partinin üyelerinden kim kaldı ki onun sağlığına da sen kadeh kaldır, dediler. Bu da durur der ki "Yoldaşlar! Bir büyük yoldaş kaldı ki o da yoldaş Voroşil'dir." Voroşilov demeyip, soyadını tahrir ettiği gerekçesiyle o kişiyi Sibir'e sürdüler. Japon harbinden sonra elleri kesik olarak geldi. O devirde partiya ve devleti tahrir etmek mümkün değildir.

Akman: Hocam, Sovyetler Birliği devrinde toplanılan halk edebiyatı malzemelerinin neşri nasıl oluyordu?

Hekimov: Sovyetler Birliği devrinde pek çok şifahî halk edebiyatı malzemesi toplandı. Meselâ bizim beş ciltlik destanlarımız çıktı. Ama o destanlara dikkatle baksanız o destanlarda Allah, peygamber, din sözleri yoktur. Çünkü kendileri o sözleri oralardan çıkartmamızı istiyorlardı. Eğer çıkartmazsak kitap basılmıyordu. Kitabın basılması için biz onları çıkartmaya mecbur kalıyorduk. Yani bir çeşit bizi imansızlaştırdılar, dinsizleştirdiler. 1930'lardan 1960'lara kadar bizim nağıllarımız (masallarımız), efsane ve esatirlerimiz neşredilmemiştir. Çünkü bunların içerisinde hep Allah, peygamber sözleri vardı. Bu şekilde yayınlanması mümkün değildi. Biz de onları çıkarttıktan sonra neşrettik.

Akman: Hocam, Sovyetlerin kurulduğu ilk yıllarda, yani 1920'li yıllarda komünist partisinin ve hükümetin Azerbaycan ve diğer Türk cumhuriyetlerinin folkloruna karşı çok yakın bir ilgi gösterdiğini görüyoruz. Sizce bunun sebebi nedir, neden bu kadar folklorla meşgul oldular?

Hekimov: Marks'ın bir sözü vardır: "Yunan millî medeniyetinin esası Yunan efsâne ve esatirlerine dayanır." Rus da bilirdi ki bir halkı esir eylemek için onun folklorunu toplu öğrenmek lâzımdır. Çünkü orda onun âdet ve ananesi, psikolojisi, felsefesi vardır. Ona göre de bizi tanımak için halk edebiyatı malzemelerimizin toplanmasına, neşrine yardımcı oluyorlardı. Fakat bunların yayınlanabilmesi için Allah, peygamber gibi dini sözlerin çıkartılması gerekiyordu. Gerçekten o yıllarda pek çok halk edebiyatı malzememiz toplanılmış ve yayınlanmıştır. Fakat bu folklor malzemelerini toplayan folklorcuların hemen hepsi

1940'lı yıllarda ya öldürülmüş ya da Sibir'e sürülmüştür. Bunlardan bazıları Hulufu, Zeynali, Emin Abid, Himmet Elizade'dir. Hatta bir folklorcumuz vardı ki fikirlerini değiştirmedeği için ayaklarına taş bağlanarak Hazar denizine atıldı.

Rusların fikri şuydu ki, biz bu halkın âdetlerini öğrenelim. Napolyon doğu seferine çıkınca askerlerine demişti ki, o halkın dinine hürmet edin, o halkın kızlarıyla evlenin. Rus da bilirdi ki o halkın ananesini iyi bilse mevcut durumunu, devletini korumasını iyi bilir. 1923'ten 1929'a kadar Arap, Latin ve Kiril alfabesini kullandık. 1929'dan 1940'a kadar Latin alfabesini kullandık. 1940 yılında verilen bir emirle bir gece içinde Kiril alfabesine geçtik. Artık dede torununun, torun dedesinin yazdıklarını okuyamaz olmuştu. Bu durumu bunlar gördü ki Türklerin yaratılışında, psikolojisinde itiraz yoktur. Biz mülayim bir halkız. Bu gibi faaliyetlerle bizi adet ve anelerimizden vazgeçirdiler. Onların da aradığı buydu zaten.

Akman: Hocam, Sovyetler Birliği'nin kurulduğu ilk yıllarda aşıklara da mühim bir hürmet gösterilmiş ve onlar sürekli itibar görmüşlerdir. Sizce bunun sebebi nedir?

Hekimov: Bilirsiniz aşıklar çok amaçlı sanatçılardır. Bunlar hem çalar, hem okur, hem yazar hem de artistdirler. Bunun için partiye onlara sürekli tebliğ vazifesi verdi. Onların Kızıl Ordu'dan, Lenin'den, Stalin'den, Puşkin'den yazmalarını istediler. Aşıklara partinin önemli isimlerinin doğum ve ölüm yıl dönümlerini geçirmek için şiirler yazmasını sipariş verdiler. Onlar da buna göre yazarlardı. Aslında bu yazılanlar aşık şiiri değildir. Aşığın şiiri güzelleme olur, tecnis olur. (Burada hoca, bir dörtlük güzelleme ve tecnis okur) Gördüğün gibi şiirdeki akıcılığa bak. Aşığa öyle siparişler verirlerdi ki onlar da tebliğatçı gibi olurdu. Fakat partinin ve hükümetin siparişini kabul etmeyen aşıklar da vardı. Bunlardan biri Azafı Mikail'dir. O siparişleri ve tebliği kabul etmediği için çok çile çekmiştir. Bir diğeri de Mezahir Borsonlu'dur. Onun iki dörtlüğü çok ilginçtir:

Başımızda matal papak
Elimizde zoğal çomak
Ak şalvarda gara yamak
Komünizme gedirik biz

Elimizde gara dike
Belimizi büke büke
Birbirimizi ite ite
Komünizme gedirik biz

Akman: Hocam o devirde millî bayramlarınızı meselâ Nevruz bayramını rahat kutlama imkanınız var mıydı?

Hekimov: Nevruz bayramında söylenen tekerlemelerin içerisinde din ve milliyetle ilgili kelimelerin geçmemesi lazımdı. Bu tür tekerlemelere izin vermezlerdi. Ancak biz bunları gizlice yapardık. Rusların dağılmaya başladığı son zamanlarda yavaş yavaş bu tür şeyler serbest olmaya başladı. Fakat 50’li 60’lı yıllarda bunlar imkansızdı. Ancak son zamanlarda rahat oldu. Merkezi Komite’de bulunan Gurbanov üçüncü katip olduğu zaman bizi, folkloristleri bir yere topladı ve “siz bayramınızı geçirin bunda dine ait bir şey yoktur. Bu yeni yıl karşılımasıdır” dedi ve ondan sonra biz daha rahat olduk.

Akman: Hocam, o yıllarda pek çok festivaller düzenlenmiştir. Festivallerin bu kadar çok olmasının sebebi sizce nedir?

Hekimov: Festivallerin sebebi, evvela Ruslar bütün cumhuriyetlerin hatırını almak için bu festivalleri, pamuk festivali, ekin festivali, askere gönderme bayramı gibi çeşit çeşit bayramları ve festivalleri yaparlardı. Moskova’da dekada yani “on günlükler” düzenlenirdi. Azerbaycan’ın bütün geliri, ürünleri Moskova’ya bu on günlükler için gönderilirdi. Bu bayram günlerinde Azerbaycan’da satılan malların fiyatı Moskova’da daha ucuza satılırdı. Burdaki amaç, Moskova’ya gelen halkların Moskova’nın bolluğunu, ucuzluğunu görmelerini sağlamak ve sahte hürmet kazanmaktı.

Akman: Hocam, yukarıda biraz düğünlerden bahsettik. Şimdide ölüm âdetlerinin komünizmden nasıl etkilendiği üzerinde duralım.

Hekimov: “Düğünler özellikle komsomol düğünleri yapılırdı. Parti, pamuk toplama, ekin toplama yarışmaları düzenler, bu yarışmalarda birinci gelen kız ve erkeğin düğününü kendisi yapardı. Bu devirde gençler ailelerinden habersiz festivallerde görüşüp sevişirlerdi. Böylelikle amaç Türk âdet ve geleneklerini yok etmekte.

Ölüm olduğu zaman hoca çağırılması yasaktı. Fakat ikinci dünya savaşından sonra biraz azatlık geldi. Özellikle Kur’an okumak, kurban kesmek, oruç tutmak yasaktı. Sünnet de yasaktı. Biz bunları el altından yapardık.”

Hiçbir zaman Rus’ları içine sindirememiş, komünizmi benimseyememiş Mürsel hoca, Peder Yusuf adında bir halk bilgesinin komünizmi ve devrin adaletsizliklerini anlatan fıkralarını ve özlü sözlerini bir kitapta yayımlamıştır.²

Peder Yusuf 1918 yılında Azerbaycan’da doğmuş, İkinci Dünya Savaşı’na katılmış ve savaşta başarılarıyla Sovyet hükümetinden altın madalya almıştır. Son derece milliyetçi olan Peder Yusuf hala hayattadır. O, Azerbaycan’da söylenen ata sözlerini değiştirerek onları Sovyet devrinde yaşanmış olaylarla bağ-

² Mürsel Hekimov, *Padar Yusufın Mezeli—Mezemleri*, Bakü, 2000.

daştırarak yeniden kurmuştur. Şimdi Peder Yusuf'un bu sözlerini ve değiştirdiği ata sözlerini Hekimov'un hazırladığı kitabından naklen veriyoruz.

Rus'a el bağlayan el obasına sel bağlar.

Rus'tan keramet gözleme, garamat gözle.

Rus'a erk eyleyen(Rus'u dost bilen), el-obasını terk eyler.

Türk'ten er oğlu olur, Rus'tan şer oğlu.

Gavur hara, abır hara. (Abır: marifet, beceri)

Yetmiş yıl halkı soyan çok, doydum deyen yok.

Rus'tan mecal gözleme, ecel gözle.

Rus geldi din iman öldü.

Sovyetler kuruldu, bütün işler duruldu.

İvan geldi, iman, inam (inanç) öldü.

Ne Rus'tan dost tut, ne de ömür boyu yas tut.

Abat kent tütsüsünden bellidir. (Eğer komünistlerle kör komşular koysalar.)

Abanın kıymeti yağmurda belli olur. (Eğer üzerinde aba varsa.)

Abır nerde, bin bereket de orda. (Eğer komünistler abır, bin bereket bıraktırlarsa)

Abırını yemiş, hayasını beline bağlamış. (Kolhoz sovhoz müdürleri, ambardarları)

Avazın yahşı gelir, okuduğun Kur'an olsa.(Eğer Kur'anı doğru dürüst okumayı beceren mollâ bulunursa)

Ağa ne bilir orak nedir.(Ama iyi bilir ki, yemek içmek, arak nedir)

Ağaç gölgesiz olmaz. (Eğer kolhoz başkanının gösterişi ile pamuk tarlası için dibinden kesmediyse.)

Akıllı, mecliste yüksekten konuşmaz. (Eğer vazifeli komünistse konuşur, hele göz bile çıkartır.)

Adam adamı bir defa aldatır.(Komünistler ise halkı 70 yıl aldattılar.)

Adamın ayağından çeken çok olur, kolundan çeken az. (70 yılda komünistlerden kalan adet ananedir.)

Ağrı geçip gider, adet gitmez. (Eğer adet kaldıysa.)

Al da giyse yaraşır, şal da. (Eğer al-şal mağazalarda bulunsa.)

Allah görür kim kimi dövüyor. (Ama dövüleni, yanında duran polis görmüyor.)

Ana hakkı Tanrı hakkı. (Eğer evlatta iman-inam varsa olur.)

- Araba ile tavşan tutar. (Sovyet hükümetinin 70 yıllık iş usulü.)
Akar su temiz olur. (Eğer fabrika rehberleri insafli olsalar.)
Bal tutan parmak yalar. (Eğer çiftlik müdürü ve başkandan artsa.)
Bir eli yağda, bir eli balda. (Kolhoz başkanının avradı.)
Bir koyundan sürü olmaz. (Sosyalizm yarışına girsen olur.)
Bir nefer işler, on biri dişler. (Kolhozcu işler, başkan, muhasip, ambardar, dişler.)
Dini olmayanın ne imanı var, ne inamı. (70 yılın ateist Sovyet komünistleri.)
Diriye hay vermez, ölüye pay. (İmansız insafsız mollalar.)

Sohbetimizi bitirdikten sonra Mürsel Hekimov'un birkaç isteğini de burada vermek istiyoruz. Mürsel Hekimov, özellikle folklor sahasında Türkiye ile Azerbaycan folklorcularının birbirleriyle ilişkilerinin zayıf olmasından şikayetçidir. İlişkilerin geliştirilmesi için her iki ülke folklor araştırmacılarının bir birleriyle sürekli görüş alış verişinde bulunmalarını temenni etmektedir. Bu gün Azerbaycan'da Azeriler kendilerini Türk değil de Azeri olarak adlandırmaktadırlar. Mürsel Hekimov: "Dilimiz bir, dinimiz birdir. Azerbaycan diye bir millet yok, bu sadece toprak adıdır. Eğer gidiş geliş olsaydı bu böyle olmazdı." demektedir. Gerçekten de hoca haklıdır. Bu gün Azerbaycan sokaklarında gezerken "Türkiye döneri" yerine "Türk döneri" levhalarını görürsek hocaya bir kez daha hak vermiş oluruz.

Buradan son olarak Prof. Dr. Mürsel Hekimov'un kendisini tanıyanlara selamını da iletmek istiyorum. Hocanın, şu an burada ismini sayamayacağımız, kendisini tanıyan, pek çok Türkiyeli ilim adamına selamı ve hürmetleri vardır. Prof. Dr. Mürsel Hekimov'a Azerbaycan'a gelen Türkiye'li vatandaşlara ve özellikle de bana yapmış olduğu yardımlarından dolayı teşekkür ediyor, kendisine Allah'tan uzun ömür diliyorum.